

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

2-2025
IJTIMOIY FANLAR

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

M.O.Baltabayeva, O.A.Komiljonova

Franshizalarni ochish va ular bilan samarali ishlash - biznesni rivojlantirishning omili sifatida 6

A.Y.Toyirov S.R.Shodiyev

Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatining o'ri 9

A.Y.Toyirov

Hududiy iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda infratuzulmaning o'ri 16

FALSAFA

A.A.Qambarov

Abdulla Avloniy o'zbek millatining ma'rifatparvar ziyolisi 21

G.T.Kabulniyazova

Uyg'onish davri falsafasining mashhur vakili Nikolay Kuzanskiyning panteistik ontologiyasi 27

X.N.Xolmirzaev

Sun'iy intellekt tizimlarida ijtimoiy me'yorlar va inson qadriyatlarining ahamiyati 32

S.S.Evatov

O'rta asr sharq faylasuflari ta'limotlaridagi gnoseologik va teologik qarashlarning qiyosiy tahlili 37

I.A.Asatulloev

Erix fromm ijtimoiy-ekzistensial konsepsiyasida inson tabiati deformatsiyasi 40

B.X.Tolipov

Yoshlar iqtisodiy faolligini sog'lom axloqiy-iqtisodiy raqobat asosida rivojlantirishning falsafiy jihatlar 46

Sh.Q.Oxunova

Yangi O'zbekistonda ma'rifatli jamiyatni shakllantirishning sinergetik strategiyasi 50

M.K.Soipova

Fazl Ibn Axmadning ontolgik qarashlari 54

L.K.Axatov

Irfoniy qarashlarning falsafiy mazmun-mohiyati (mutafakkirlar asarlarining tahlili asosida) 59

J.A.Mamanov

Yoshlarda ma'naviy madaniyatni yuksaltirishning milliy va umuminsoniy tamoyillari 63

I.I.Umrzakov

Xalq musiqa ijodiga doir falsafiy-madaniy yondashuvlar 70

Sh.A.Ismailov

Yangilanayotgan O'zbekistonda ijtimoiy himoya va ijtimoiy siyosat yuritishning asosiy omillari 74

R.S.Raupova

Abu Ali Ibn Sinoning ma'naviy-axloqiy qarashlarining mamlakatimiz rivojida tutgan o'ri 78

M.A.Rahmonova

Abdurauf Fitrat ma'naviy-axloqiy qarashlarini yurtimiz taraqqiyotida tutgan o'ri 84

D.V.Vohidova, O.L.Berdiyev

Turkiy tasavvufning buyuk namoyandasi 92

B.B.Dehqonov

Yangi O'zbekistonda uchinchi Renessans poydevorini qurishda Xojagon-Naqshbandiya ta'limotidagi bag'rikenglik g'oyalarining o'ri va ahamiyati 96

A.Z.Sharipov

Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi-yurtimizda inson qadrini oshirish hamda ma'naviy salohiyatni yuksaltirishdagi islohotlar asosi sifatida 102

L.B.Ikromova

Zamonaviy o'zbek falsafasida gnoseologik muammolarning yoritilishi 107

A.X.Amonlayev, M.Y.Sultonov

Islom qadriyatlarida shaxs ma'naviyati haqidagi qarashlarning gumanistik mohiyati 111

UO'K: 101.1

YOSHLAR IQTISODIY FAOLLIGINI SOG'LOM AXLOQIY-IQTISODIY RAQOBAT ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING FALSAFIY JIHATLARI**ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ МОЛОДЕЖИ НА ОСНОВЕ ЗДОРОВОЙ ПРАВСТВЕННОЙ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОНКУРЕНЦИИ****PHILOSOPHICAL ASPECTS OF DEVELOPING YOUTH ECONOMIC ACTIVITY BASED ON HEALTHY MORAL AND ECONOMIC COMPETITION****Tolipov Baxtiyor Xamitovich**

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Farg'ona filiali katta o'qituvchisi, f.f.n.

Annotatsiya

Maqolada Yangi O'zbekistonda yoshlar iqtisodiy faolligini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari, Yangi O'zbekistonda yoshlar iqtisodiy faolligini sog'lom raqobat madaniyati asosida rivojlantirishning deterministik asoslari, Yangi O'zbekistonda yoshlar iqtisodiy faolligini sog'lom raqobat madaniyati asosida rivojlantirish istiqbollari o'rganilgan. Shuningdek, yoshlar iqtisodiy faolligini sog'lom axloqiy-iqtisodiy raqobat asosida rivojlantirishning falsafiy jihatlari tahlil qilingan.

Аннотация

В статье рассмотрены теоретические и методологические основы развития экономической активности молодежи в Новом Узбекистане, детерминированные основы развития экономической активности молодежи в Новом Узбекистане на основе культуры здоровой конкуренции, перспективы развития экономической деятельности изучается молодежь Нового Узбекистана на основе культуры здоровой конкуренции. Также анализируются детерминированные основы развития экономической активности молодежи на основе культуры здоровой конкуренции.

Abstract

The article studies the theoretical and methodological foundations of the development of youth economic activity in New Uzbekistan, the deterministic foundations of the development of youth economic activity in New Uzbekistan based on a culture of healthy competition, and the prospects for the development of youth economic activity in New Uzbekistan based on a culture of healthy competition. The deterministic foundations of the development of youth economic activity in New Uzbekistan based on a culture of healthy competition are also analyzed.

Kalit so'zlar: yoshlar iqtisodiy faolligi, ijtimoiy qonuniyatlar, an'anaviylik va zamonaviylik, qiyosiy tahlil, analiz va sintez, tizimli va funksional, deterministik asos, sog'lom raqobat madaniyati.

Ключевые слова: экономическая активность молодежи, социальные закономерности, традиционализм и современность, сравнительный анализ, анализ и синтез, системно-функциональный, детерминистический базис, культура здоровой конкуренции.

Key words: youth economic activity, social laws, tradition and modernity, comparative analysis, analysis and synthesis, systematic and functional, deterministic basis, culture of healthy competition.

KIRISH

Hozirgi davrda yoshlar iqtisodiy faolligining axloqiy immanent xususiyatlarini o'rganmasdan turib natijaga erishish qiyin. Axloqiy qadriyatlar yoshlarning motivatsiyasining aks etishi, iqtisodiy faoliyatda boshqaruvchanlik xarakteridagi kuchli vositadir. Samarali axloqiy meyorlar, mezonlar va qadriyatlarning birdan bir vazifasi mavjud ijtimoiy institutlarning barqarorligini ta'minlash, yangi paydo bo'luvchi axloqiy, iqtisodiy qadriyatlarni moslashtirishdir. Iqtisodiy sohada erkinlik berilishi, tadbirkorlik, ishbilarmonlik davlat himoyasida bo'lishi, uning huquqiy-meyoriy bazasi, o'z navbatida, axloqiy, madaniy qadriyatlarni o'zgarishiga kuchli impuls berishi tabiiydir. Shu sababli jamiyatning peshqadam kuchi bo'lgan yoshlar faol iqtisodiy inson sifatida iqtisodiy institutlarni rivojiga katta hissa qo'shmoqdalar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Iqtisodiy faollik fuqarolik jamiyatining substansional elementi ekanligi M.Sharifxo'jayevning ilmiy ishida aks etgan bo'lib, yoshlarning ijtimoiy-iqtisodiy faolligi axloqiy rivojlanish qonuniyati asosida tadqiq etgan G.J.Tulenova, B.Husanov, O.G'aybullayev, A.Aymatov, Sh.Negmatova, R.Ro'ziyevlarning ilmiy ishlarida yoshlar faolligini rivojlantirishda iqtisodiy manfaat va ehtiyojlari muammolari misolida yoritilgan. Yoshlarning iqtisodiy faolligi F.Primov, Y.Ernazarova, Sh.Quvondiqov, J.Mavlyanov, Sh.Azamatovlarning ilmiy kuzatishlarida aks etgan.

MDH mamlakatlarida G.P.Voshanova, G.S.Godzina, L.G.Golovach, V.YE.Savchenko, D.Saxal, D.I.Kokurin, O.A.Latuxa, A.D.Sheremet, Y.V.Sherbinina kabi tadqiqotchilar ilmiy izlanishlar olib borishgan. Bu tadqiqotchilar diqqatini posttotalitar tuzumdan keyingi ijtimoiy iqtisodiy hayotdagi o'zgarishlar, tizimli transformatsiya jarayonlari, insonning iqtisodiy huquq va erkinliklarini milliy zaminlarda ro'yobga chiqarish, biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish, innovatsiyaning ilmiy texnik va jamiyat taraqqiyotiga oid masalalar o'rganilgan. Ulardagi ilmiy nazariy va ijtimoiy falsafiy xulosalar, tahlil usullari, sotsiometrik kuzatuvlar bizning izlanishlarimiz uchun ham muhim.

Xorijlik olimlardan E.Porter, E.Maykl, K.Y.Totyev, A.Y.Yudanov, G.L.Azoyev, A.P.Gradov, M.V.Konotopov, R.A.Fatxutdinov, A.Y.Kibanov hamraqobat jarayonini sog'lomlashtirishning ayrim masalalarini o'rganganlar.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Fikrning o'zgarishi, qarashlarni transformatsiyaga uchrash holati avvalo yoshlarda namoyon bo'lmoqda. Bu borada "o'ychining o'yi bitguncha tavakkalchining ishi bitadi",- degan tamoyil yoshlar ichida faollashib ulgurgan. Jamiyatning qadriyatli qatlami (asosan axloqiy qadriyatlari) va shunga mos ravishda yoshlarning axloqiy qadriyati tizimida "sog'lom raqobat" axloqi shakllanmoqda. Raqobat – o'rnini hech narsa bilan qoplab bo'lmaydigan axloqiy qadriyatlarni boshqaruvchi, rivojlantiruvchi rag'batdir. Raqobatning ontologik va gnoseologik tabiati to'g'risida ilmiy izlanishlar olib borgan Sh.Negmatovanning fikricha, "raqobat to'g'risidagi qarashlarni mantiqiy umumlashtirilsa, u holda mazkur tushuncha uch xil talqin qilinganligining guvohi bo'lishimiz mumkin. Birinchisi, raqobatni muomala nuqtai nazardan talqin qilish bo'lib, unga ko'ra raqobat bu xaridorlarning o'z ehtiyoj va manfaatlarini qondirish uchun ko'proq pul topish uchun kurashishdir. Ikkinchisi, strukturaviy jihatdan talqin qilish bo'lib, unga ko'ra raqobat –bozorda yaratilgan shart-sharoitlar tufayli sotuvchi va xaridorning unda erkin harakat qilish darajasidir. Uchinchisi, raqobatni funksional jihatdan talqin qilish bo'lib, unga ko'ra raqobat – eski bilan yangi, innovatsiyalar o'rtasida bellashuv bo'lib, yashiringan narsalarning ko'zga tashlanib aniq bo'lib qolishdir". Tadqiqotchi o'z fikrini rivojlantirib aytadiki, raqobatning ontologik va gnoseologik tabiatini aniqlash uchun tabiatdagi, inson borlig'idagi, ma'naviy borliqdagi, sotsial borliqdagi raqobatni farqlash kerakligini ta'kidlaydi.

Hozirgi davrda O'zbekistonning qadriyatli qatlami o'z ichida turli davrlarda shakllangan va hozirgi kunda ham saqlanib qolayotgan uch xil qadriyatni kuzatish mumkin. Milliy ana'anaviy axloqiy qadriyatlar, sobiq sho'rolar davrida shakllangan qadriyatlar va demokratik tamoyillar, liberallashtirish natijasida paydo bo'lgan qadriyatlar. Shu mavjud qadriyatlar iqtisodiy faollashishga turli darajada ta'sir o'tkazadi. Birinchi turdagi qadriyatlar oddiy inson, uyushmagan yoshlar, aholi o'rtasida keng tarqalgan bo'lib, "tishini bergan rizqini beradi" tamoyiliga amal qiladi. Ikkinchi turdagi qadriyatlar bilan mustahkamlangan kuchli stereotiplar mavjudki, ularning o'zgarishi, zamonga qarab o'zgarishi mutloqo qiyin kechadigan jarayondir. Bundaylar faollashgan qadriyatlarga, ayniqsa, yoshlarning iqtisodiy faolligiga to'siq bo'lish hollari kuzatiladi. Uchinchi turdagi qadriyatlar mustaqillik natijasida yangi ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy qadriyatlarni aks ettirib, ko'proq foydali, samarali qadriyatlar bilan ish ko'radigan yoshlar o'rtasida keng tarqalgan. Yangi axloqiy qadriyatlar faollashishga yo'l ochib, yangi impuls berishi bilan bir qatorda bir qator axloqiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. YA'ni, axloqning insonpavarlik, xalqparvarlik tamoyillari, halollik singari meyorlariga salbiy ta'sir ko'rsatadigan odatlar shakllanishi mumkin. Ishbilarmonlik, tadbirkorlik individualizmning shakllanishiga yoki aksincha ta'siri mavjud bo'lishi mumkinmi? Yoshlar iqtisodiy faolligida insonpavarlik, sabr-toqat, ishonch, birdamlik singari axloqiy tamoyillarga o'rin bormi? Ushbu savollarga javob topish uchun Farg'ona davlat universiteti "Iqtisodiyot" yo'nalishining 3-kurs talabalaridan sotsiologik so'rovnoma olindi. Ularga quyidagi savollar berildi: "Biznesda halollik foyda keltiradimi?", "Axloq, xulq va tadbirkorlik o'zaro aloqador tushunchalarmi?". Birinchi savolga 33%, ikkinchi savolga 21% talabalar ijobiy "ha" deb javob berganlar.

Asrlar osha shakllanib kelgan axloqiy qadriyatlar tabiat, jamiyat va inson hayotida ijobiy

o'zgarishlar, farovon hayotni taminlay olgan bo'lib, yangi qadriyatlar transformatsiyasida ularning asl ma'nosini o'zgartirmasdan olib o'tish zarur. Chunki "bozor iqtisodiyoti va ma'muriy-buyruqbozlik tizimi bir-biriga zid, antipod hodisalardir. Bozor iqtisodiyoti faoliyatni erkin, bozor talablariga va xaridor ehtiyojlariga muvofiq olib borishni taqozo etadi. Erkin faoliyat ham, xaridor ehtiyoji ham bozor munosabatlarini yo'lga qo'yuvchi, rivojlantiruvchi qadriyatlardir. Mazkur ikki qadriyat yo'q joyda bozor munosabatlari ma'muriy – buyruqbozlik boshqarish usuliga aylanadi".

Yoshlarning iqtisodiy faollashishi, o'z navbatida, yuqorida ta'kidlanganidek ijobiy va salbiy xususiyatlarni kasb etishi mumkin. Tadbirkorlik va ishbilarmonlik faoliyati amaldagi qonunlar bilan tartibga solingan va tadbirkorlik huquqlari davlat himoyasidir. "... tadbirkorlik faoliyati shunchaki oddiy xo'jalik faoliyati emas, mulkiy foyda ko'rishni ko'zlaydigan tashabbuskorlik va tavakkalchilikka asoslangan faoliyatdir. Mulkiy foyda ko'rish maqsadi esa ko'p hollarda tadbirkorlik subyekti faoliyatida ifodalanadigan salbiy xulq-atvori shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy psixologik omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Foyda ketidan quvish, kam xarj evaziga ko'proq foydaga erishish maqsadi, o'z navbatida, davlat tomonidan joriy etilgan qonunlarni chetlab o'tishga undaydi". Shuning uchun tadbirkorlikni, ishbilarmonlik muhitini shakllantirish, sog'lom raqobat muhitini saqlab qolish singari huquqiy-me'yoriy qonunchilik bazasi shakllantirilib, "...so'nggi uch yilda mamlakatimizda xususiy mulk mavqeini oshirish hamda uni himoya qilish, ishbilarmonlik muhiti va biznes yuritish sharoitlarini yanada yaxshilashga qaratilgan o'n beshdan ortiq qonun, jumladan, "xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlari to'g'risida", "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolati to'g'risida (yangi tahrir)", "Tadbirkorlik faoliyati sohasida ruxsat berish tartib-taomillari to'g'risida", "Raqobat to'g'risida", "Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida" va boshqa qonunlar qabul qilingan bo'lib, bular iqtisodiy faollikning rivojlanishida axloqiy immanent belgi sifatida namoyon bo'ladi.

Yoshlar iqtisodiy faolligini nazorat qilish jarayonida ommaviy va xususiy manfaatlar to'qnashuvi kuzatiladi. Bunda, bir tomondan, davlat organlari tadbirkorlik faoliyatini nazorat qilish orqali soliq tushumini ko'paytirish, iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish, fuqarolarning hayoti va sog'ligini, jamoat tartibi va xavfsizligini hamda tabiiy muhit va ekologiyani muhofaza qilishni ta'minlaydi. Ikkinchi tomondan esa, yoshlar tadbirkorlik subyekti sifatida imkon qadar erkin bo'lishi, xo'jalik yuritish faoliyatini davlatning ommaviy-imperativ ta'sirlaridan holi bo'lgan holda amalga oshirishdan manfaatdor bo'ladilar. Zero, erkparvarlik axloqiy tamoyil sifatida iqtisodiy taraqqiyotning obyektiv qonunlaridan biri hisoblanadi.

Iqtisodiy faol yoshlar – o'z ishining ustasi, epcil, uddaburon shaxslar bo'lib, o'z sohasida ishbilarmon insonlardir. Xalqimiz iborasi bilan aytganda, bunday shaxs ishning ko'zini biladi, faoliyatiga to'g'anoq bo'lib turgan to'siqlarni engib o'tishning uddasidan chiqa oladi, aqliy mehnat qilib, ko'p foyda olishning samarasidan xabardor bo'ladi. Ushbu fazilatlaridan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, iqtisodiy faol yoshlar - tavakkal qilib ish ko'rishga moyil insonlardir. Yoshlarda tavakkalchilik, o'z navbatida, unda mardlik, tantilik, qo'li ochiqlik, jo'mardlik, mehr-muruvvatilik his-tuyg'ularini tarbiyalaydi. Shuning uchun ham, qadimda ishbilarmon va tadbirkor odamlar xalqimiz tomonidan doimo e'zozu ikrom qilingan, hurmati joyiga qo'yilgan, hatto, og'zaki ijod namunalarida bu kabi uddaburon, epcil va hozirjavob, mardlik namunasi bo'lgan kishilarning jonli badiiy obrazlari yaratilgan. "Ishbilarmon, mardlik va shijoat sohibi, azmi qat'iy, tadbirkor va hushyor bir kishi, minglab tadbirsiz, loqayd kishilardan yaxshidir" - deb yozadi Amir Temur. Yuqoridagi tahlillardan ma'lumki, tadbirkor bo'lish, ishbilarmon bo'lish va umuman, faol inson bo'lish o'tmish axloqiy tafakkurda mavjud bo'lib, yoshlarning iqtisodiy faol inson bo'lishida dinamik kuch sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA

Mamlakatimizda olib borilayotgan yoshlar siyosatining asosiy maqsadi "demokratik davlat qurish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish borasidagi islohotlarda yoshlar faolligini oshirish, yuksak ma'naviyatli, mustaqil fikrlaydigan, qat'iy hayotiy pozitsiya, keng dunyoqarash va chuqur bilimlarga ega tashabbuskor, shijoatli, el-yurt manfaati yo'lida bor kuch-g'ayrati, bilim va salohiyatini safarbar qiladigan, mamlakat istiqboli uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir yoshlar safini kengaytirish", faol mehnat qiluvchi, iqtisodiy faol, tadbirkor avlodni yaratish va shu asosda haqiqiy mulkdorlarning qatlamini shakllantirishdir. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar ana shu maqsadga qaratilgandir. Bu vazifalarni hal etmasdan, kutilgan natijalarga, ijtimoiy hayotimizda, iqtisodiyotimizda kutilgan o'zgarishlarga erishib bo'lmaydi. Mulkdorlar toifasining iqtisodiy asosini xususiy mulk tashkil etadi. Xususiy mulk muqaddas va daxlsizdir, u bozor iqtisodiyoti samaradorligining asosidir. Mulk egaligisiz iqtisodiy faoliyat erkinligini amalga oshirib bo'lmaydi. Shu sababli davlatimiz tomonidan xususiy mulkning himoya tizimini yaratish vazifasi qo'yildi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Андерсон Ж. Пространство, время и категории: Лекции по метафизике 1949-1950. - Сйdney Университй Пресс, 2007
2. Qodirova Z.R va boshqalar. Yoshlar ijtimoiy faolligi va tolerantligini yuksaltirishning ijtimoiy-falsafiy masalalari. –T.: Falsafa va huquq instituti nashriyoti, 2006.-175-bet.
3. Negmatova Sh. Raqobatning ontologik tabiati va gnoseologik xususiyatlari // Imom Buxoriy saboqlari jurnali. 2017, 1-son, 92-bet.
4. Norqulov S. D. Fuqarolik jamiyati va ijtimoiy ongda transformatsiya jarayonlari. Monografiya. – T.: Navro'z, 2015.-93-bet.
5. Primov F. Tadbirkorlik sub'ektlari faoliyatini nazorat qilishni optimallashtirish istiqbollari. // Ijtimoiy fikr- inson huquqlari. № 3, 2016,-44-bet.
6. Ro'zieva R. Jamiyatning ma'naviy yangilanishi: milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi. –Toshkent: Falsafa va huquq inst.nashr., 2011.-108-bet.
7. Tulenova G.J. Yoshlar ijtimoiy faolligini oshirishda ma'naviy omilning roli (ijtimoiy – falsafiy tahlili): fal.fan.dok-ri. diss. –T., 2006.-79-bet.